

COLLECTIO
IVRIDICA
VNIVERSITATIS
DEBRECENIENSIS
VIII.

MADAI SÁNDOR

Gondolatok a csalás néhány kriminológiai aspektusáról

A csalás változatos alakot öltő, meglehetősen gyakran előforduló bűncselekmény hazánkban, s világszerte egyaránt. Gyakoriságára és sokszínűségére is tekintettel hasznos lehet bepillantani a csalást övező kriminológiai kérdések rengetegébe. A kriminológiai szempontok áttekintését megelőzően azonban célszerűnek véljük a bűncselekmény megítélésével, tudomány-rendszertani elhelyezkedésével kapcsolatos álláspontokat felvázolni. Ez egyebek mellett azért is indokolt, mert szemben az anyagi jogi szabályozással, ahol – napjainkra már – egyértelmű, hogy milyen bűncselekményi körben értékelendő a csalás, már az sem feltétlenül magától értetődő, hogy a kriminológia elfogadja-e, illetve követi-e az anyagi jogi megközelítést, s amennyiben úgy találjuk, hogy igen, akkor adódik az a probléma, hogy a kriminológia tudományában már magát a vagyon ellen irányuló cselekmények megítélését illetően is több eltérő álláspont alakult ki.

A vagyon elleni cselekményeket illetően két szemlélet uralkodik a hazai tudományban. A kontinentális jogrendszer államaira jellemző, hogy a büntetőjogi anyagi jogi és a kriminológiai terminológia nem teljesen esik egybe, míg az előbbi a Büntető Törvénykönyv XVIII. fejezetében meghatározott bűncselekményi kört öleli fel – tekintet nélkül annak jellegére –, addig utóbbi az erőszakos bűncselekmények közé sorolja, s ezzel vagyon elleni sajátosságukat háttérbe szorítja, az erőszakos elemeket tartalmazó vagyon elleni bűncselekményeket (például rablás, zsarolás). Mivel hazánk e körbe sorolandó, ezért csupán utalni kívánunk az angolszász területen népszerű irányzatra, amely a személyes tulajdon ellen elkövetett cselekményeket is a vagyon elleni kategóriába sorolnak, közelítve ezzel inkább a laikus megközelítéshez. Természetesen egyéb, az érdemi összehasonlítást megnehezítő körülmény is felmerül. Gondoljunk csak például arra, hogy a két jogrendszer, de akár már a kontinentális alapokon nyugvó európai államok között is nehézkes az összehasonlítás, mégpedig – egyebek mellett – azért, mert egy fogalmat más-más tartalommal töltenek, tölthetnek meg az egyes államok, saját jogpolitikai, történelmi, társadalmi, s még számos – vagy inkább számtalan – egyéb tényező folytán. Ennek okán a direkt átjárhatóság – szemben például az

orvostudománnyal – több szempontból is korlátozott, ami a kriminológiai összevetés hátráltatja.¹

A csalás azonban nem kizárólag a vagyoni elleni bűncselekmények közé sorolható, s e lehetőség tovább árnyalja a rendszerbeli elhelyezkedésről alkotott, egyébként sem egyértelmű képet. Ennek azért is rendkívül nagy jelentősége van, mert a kriminálstatisztikában a szerint fog a csalás egyik vagy másik bűncselekményi kategóriában megjelenni, hogy az adatsort összegző szakember milyen felfogást vall, s hová illeszti be e cselekményt. Helyet kaphat egy másik olyan átfogó kategórián belül is e cselekménytípus, amely bizonyos mértékben meghaladja a Büntető Törvénykönyv által meghatározott kereteket, ez pedig nem más, mint a fehérgalléros bűnözés kategóriája, amely inkább a gazdasági bűnözéssel áll összefüggésben, azonban mint látni fogjuk, bizonyos elképzelések mentén összemosódnak a szó klasszikus értelmében vett vagyoni elleni és gazdasági bűncselekmények.

Ahhoz, hogy megérthessük, hogy milyen szerepet tölthet be a fehérgalléros bűnözésen belül a csalás, át kell tekintenünk azt, hogy a fehérgalléros, illetve gazdasági bűnözés – mint általában szinonimaként használt kifejezések – milyen cselekményi kört ölel fel. A modern megközelítés többféle értelmezésnek ad lehetőséget. Az egyik szerint a következő szintek különböztethetők meg:

- a *közvéleményben élő fogalom* szerint minden olyan magatartás ide tartozik, amely során a gazdasági élet szereplői valamilyen, a közfelfogás szerint jogtalan anyagi előnyt érnek el
- a *kriminológiai értelemben vett* gazdasági bűnözés ennél szűkebb, érthetjük alatta a gazdálkodással összefüggésben elkövetett olyan bűncselekményeket, amelyek alkalmasak arra, hogy a törvényes gazdálkodás menetét sértsék, illetőleg azt veszélyeztessék
- a *gazdálkodással összefüggő bűnözés* fogalmi szintjén a Büntető Törvénykönyv XVII. fejezetében szabályozott gazdasági bűncselekményeken kívül a vagyoni elleni cselekmények közül sorolhatunk ide néhányat, amelyek a gazdálkodással összefüggően valósulnak meg, továbbá bizonyos hivatali, közélet tisztasága elleni, illetve közrend elleni cselekmény tartozik ide
- a *legsűkebb felfogás szerint* pedig kizárólag a Büntető Törvénykönyv XVII. fejezetében szabályozott gazdasági bűncselekmények tartoznak ide.²

¹ KÓ József, *Vagyon elleni bűncselekmények* = GÖNCZÓL Katalin, KERÉZSI Klára, KORINEK László, LÉVAY Miklós, *Kriminológia – szakkriminológia*, Budapest, 2006, 335-336.

² TÓTH Mihály, *A fehérgalléros bűnözés: a gazdasági bűnözés* = *Kriminológia – szakkriminológia, i. m.*, 404-406.

Nem egyedüli egyébiránt a fenti felfogáscsokor a hazai tudományban, megfigyelhetünk más csoportképzést is.³

- a *legsűkebb értelmezés* álláspontja szerint a fogalom csupán a Büntető Törvénykönyv XVII. fejezetében szabályozott gazdasági bűncselekményeket öleli fel
- egy *tágabb értelmezés* kiszélesíti e kört, s idetartozónak vallja a gazdasági bűncselekményekkel rendkívül hasonló vonásokat mutató csalás és sikkasztás, valamint a hűtlen kezelés bűncselekményét
- egy még *átfogóbb megközelítés* szerint a közélet tisztasága elleni bűncselekmények jelentős része, valamint – az új hatások érzékélésével – a környezetvédelem elleni bűncselekmények egy csoportja is fehér-galléros cselekménynek minősül
- a *legszélesebb értelmezés* szerint – s érdekes, hogy ez kifejezetten a gyakorló bírák felfogására jellemző – e körbe tartozik a magánvádas bűncselekmények egy része. Ennek magyarázata, hogy számos településen a helyi önkormányzati testületek szereplői – akik gyakorta a helyi közösség elismert, de legalábbis ismert személyiségei – jelentős társadalmi presztízzsel rendelkeznek, s a választások kapcsán gyakori a becsületsértő fellépés a politikai vetélytársakkal szemben.⁴

A csalás megnyilvánulási formái rendkívül változatosak, s talán nehéz is lenne átfogóan meghatározni az elkövetési módok teljes körét, de néhány tipikus formát feltétlenül említenünk kell, mivel a néhány nagyobb érdeklődésre számot tartó ügy⁵ mellett természetesen – s erre a körülményre a kriminálstatisztikai kérdések kapcsán külön is utalunk – számos kevésbé ismert, vagy a nyilvánosság számára teljesen ismeretlen ügy is a bűnüldöző szervek munkáját nehezíti, melyek közül jellemzőként említhetjük a biztosításokkal kapcsolatos cselekményeket,⁶ de talán ezeknél is gyakoribbak a pénzügyintézeteken keresztül⁷, illetve azok sérelmére,⁸ általában hitelezéssel összefüggésben elkövetett csalások.

³ KRÁNYI Mariann, *A „fehér-galléros” bűnözés Magyarországon az ezredfordulón*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 36. kötet, 1999, 40-42.

⁴ KORINEK László, *A vagyon elleni bűncselekmények kriminológiájáról*, Jogtudományi Közöny (2008/5), 228-236.

⁵ TÓTH Mihály, *Egy ügy, több ítélet. A „Tocsik ügy” furcsaságai és tanulságai*, Cég és Jog (2003/5), 16-19.

⁶ OLASZ József, *Biztosítási csalás felsőfokon*, Belügyi Szemle (1999/3), 66-70.

⁷ Bár ezen magatartások más tényállást is kimeríthetnek. ÁGOSTON László, *A bankkártyacsalások csökkentése intelligens kártyák alkalmazásával*, Belügyi Szemle (1999/11), 110-115.

⁸ BALÁZS Gábor, *A pénzügyintézetek sérelmére elkövetett csalások*, Belügyi Szemle Különszáma, 1995, 124-126.

1) Kriminálpszichológiai pillanatfelvétel

A csalás elkövetése során szinte kizárólagos jelleggel és rendkívül markánsan dominál a pszichológiai momentum. Mivel – s ez a német tudományban jó kitapintható szempont⁹ – általában önkárosító jellegű cselekményről van szó, a passzív alanyaknak kell önszántból rendelkeznie a vagyont illetően. Ez pedig az esetek döntő többségében a saját vagyona irányuló rendelkezést jelenti, tehát a megtévesztet személy maga a sértett lesz. Ennek azért van jelentősége, mert szemben nagyon sok bűncselekménnyel, ahol valamilyen fizikai vagy pszichés ráhatás történik, s a sértett e körülményektől befolyásolva cselekszik, a csalás esetében a passzív alany „hozzájárulásával”, közreműködésével válik befejezetté a bűncselekmény. Roppant szemléletes Fayer László sértettre vonatkozó megfogalmazása, amely pontosan és tisztán ragadja meg a csalás pszichológiai momentumát, s amely napjainkban is megállja helyét vizsgálódásaink során: „*Lenyűgözték szellemét, s ezzel feleslegessé vált a testet lenyűgözni, mint ez a rablásnál és a zsarolásnál történik.*”¹⁰

A felek (elkövető – sértett) interperszonális viszonyában – s ez ugyancsak a csalásra kifejezetten jellemző körülmény – kizárólag azon múlik a cselekmény befejezetté válása, hogy mennyire meggyőző a megtévesztő magatartás. Igaz ez akkor is – s ezzel feltétlenül kiegészítendőnek véljük előző állításunkat –, ha a csalás passzív mulasztással is megvalósítható, mind a tévedésbe ejtés, mind az abban tartás relációjában. Az elkövetés tipikus jellemzője azonban talán az aktív megtévesztő cselekvés, s ezért a későbbiekben elsősorban erre koncentrálnunk.

Érdekes eredményekre juthatnánk egy olyan kutatás következtetéseit levonva, amely e kérdést is megvizsgálná. Nyilvánvaló hogy egy ilyen jellegű igény nem tűnik túl reálisnak, tekintettel arra, hogy gyakran aktív és passzív tevékenység együttes kifejtésével követik el a csalást, s nem is lenne egyértelműen elkülöníthető az, hogy végül melyik rész-cselekmény involválta a kárt okozó vagyoni rendelkezést, gyakran persze maga sértett sem tudna erre a kérdésre választ adni.

A sértett (passzív alany) hisz, mert hinni akar. Ha nem akarna hinni, akkor az elkövetőnek esélye sem lenne befejeznie cselekményét, hiszen annak szükségzerű, nélkülözhetetlen részese a kooperatív másik fél. Akkor érheti el csak a csaló a célját, ha kellő meggyőzőerővel képes hatni áldozata pszichéjére. Különös jelentősége van ennek akkor, ha a két fél korábban nem ismerte egymást, hiszen közismert tény, hogy az első benyomás fontos, gyakran

⁹ Urs KINDHÄUSER, *Strafrecht – Besonderer Teil II.*, Baden-Baden, 2005¹, 209-210.

¹⁰ FAYER László, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, II. kötet, Budapest, 1905³, 410.

minden eldöntő momentum.¹¹ Bármilyen olyan körülmény, amivel e meggyőzőerőt növelni tudja az elkövető, esélyesebbé teszi az eredményességre, s ezzel egyenes arányban nő a siker reménye is, szemben egy kevésbé meggyőző „kollégájával”. Ilyen hatásosságot növelő tényező lehet egy elegáns öltöny vagy kosztüm, ápolts külső, vagy megnyerő modor. Ebből következően a csalás jelentős részben a felek pszichológiai ütközetének eredményén fog múlni.¹² Ráadásul a sértett nem is tudja – szemben a csalóval –, hogy hadban áll...

Kérdéses lehet, hogy növeli-e a meggyőzőerőt az elkövető képzettsége, vagyis függ-e a csalás az alany iskolai végzettségétől? Bár korábbi felmérések tapasztalatai alapján,¹³ de a következő adatokkal jellemezte Virágh György az elkövetői oldal iskolázottságát, s mivel a vizsgált mintában még tükröződött az azóta megváltozott megkülönböztető jogpolitikai szemlélet a társadalmi, illetve a személyi tulajdont károsító cselekmények vonatkozásában (is), ezért ezt a differenciálást megtartva utalunk rá. A társadalmi tulajdont elkövetők körében az általános iskola 5. osztályánál kevesebbet végzett el 1,6 %, 5-8. osztályt 31 %, középiskolát 29,2 %, míg egyetemet, illetve főiskolát 7,1 %. A személyi tulajdon ellen elkövetett csalások esetén ezek a számok: 3,9%, 47,7%, 18,3% és 20%.¹⁴

Az említett adatok a számtalan befolyásoló tényező¹⁵ változása miatt természetesen módosulhattak, azonban már ezen adatsor alapján is leszűrhető az a következtetés, hogy e cselekményi körben az átlagot meghaladó kvalifikáltsággal rendelkeznek az elkövetők, szemben például az erőszakos bűnözéssel.¹⁶ Nem véletlen tehát, hogy a csalást az „intelligens bűnözés” körébe sorolhatjuk. Álláspontunk szerint azonban alapvetően nincs determináló befolyása – önmagában véve – az elkövetésre az alany iskolázottságának.

¹¹ Nyilvánvaló, hogy ismerősök között elkövetett csalások esetén már nem az első benyomás alapján ítélik meg a csalót, hanem egyéb szempontok (például az ismerős megbízhatósága) is előtérbe kerülnek.

¹² Etekintetben párhuzamot vonhatunk a kereskedelemmel, hiszen ott is a cél a potenciális vásárló rábeszélése a szolgáltatás, termék igénybe-, illetve megvételére. A csaló célja, hogy a sértettet rábeszélje az általa vázolt lehetőség igénybevételére, illetve annak anyagi támogatására (például adományok kicsalása esetén).

¹³ 1965-1987-ig vizsgált időszak.

¹⁴ VIRÁGH György, *A csalás néhány alakutáni kérdéséről*, Kriminológiai tanulmányok, 27. kötet, 1990, 176.

¹⁵ Értve ezalatt például a kétféle cselekménytípus (személyi-társadalmi tulajdon elleni) különbözőségének megszűnését.

¹⁶ Lásd hozzá például KEREZSI Klára, *Az erőszakos bűnözés = Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*, szerk. GÖNCZÖL Katalin, KORINEK László, LÉVAI Miklós, Budapest, 1996, 155-171; VAVRÓ István, *Az erőszakos bűnözés egyes kérdéseiről*, Kriminológiai közlemények, 56. szám, 1998, 24-40; BAKÓCZI Antal, *Az erőszakos bűnözés területi megoszlása Magyarországon*, Rendszereti Szemle (1992/1), 10-20.

Különösen napjainkban, amikor például az internetes csalások esetében már a legfiatalabb generáció is olyan számítógépes ismeretekkel, és ami sajnos gyakori, bűnös célokra felhasználható ismeretekkel rendelkezik, hogy ő is növelhetik a csalók táborát, holott nem feltétlenül rendelkeznek magas kvalifikációval. Tehát nem pusztán az iskolázottsága miatt lesz valaki csaló. Ez – mármint az iskolázottság magasabb foka – valószínűleg nem bír nyomatékos erővel, s csupán akkor lenne kriminológiai jelentősége, ha ez magasabb meggyőzőerővel párosul, például a magasabb képzettség okán több ismerettel rendelkezik az elkövető, mint egy kevésbé tanul személy, s ezt a többlettudást fel is használja az elkövetés során. Persze az is külön vizsgálódás tárgyát képezhetné, hogy a magasabb kvalifikáltság – önmagában – eredményez-e nagyobb meggyőzőerőt?

Fontosnak tartjuk ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy – mint erre már korábban is utaltunk – e számsorok majdnem húsz esztendeje publikált kutatási eredmények között olvashatók, azóta ugyanis nincs kifejezetten csalásra vonatkozó – széles körben publikált – hasonló kimutatás, márpedig a bűnözés, de önmagában akár a csalás is számos eltérést mutat a korábbi állapotokhoz képest, s ezért nem feltétlenül tükrözik napjaink állapotát, úgy tűnik tehát, hogy feltétlenül indokolt lenne egy új vizsgálat. Ennek pedig kézenfekvő magyarázata lehet, hogy az elmúlt húsz évben teljes mértékben átalakult a hazai oktatási struktúra, ez tükröződik egyebek mellett abban is, hogy a felsőoktatásban résztvevők száma jelentős mértékben megnövekedett, s akik már közöttük szereztek diplomát, ők – elkövetővé válásuk esetén – szükségképpen a felsőfokú végzettségűek táborát gyarapították, gyarapítják, s a statisztika ilyenképpen bizonyára módosul.

Adódhat a kérdés, hogy sértetti oldalon bír-e jelentőséggel az iskolázottság, segíthet-e valamit a magasabb képzettség a csalások elkerülésében. Válaszunk: attól függ. Megítélésünk szerint a sértett pszichéje lesz alapvetően meghatározó. Abban az esetben, ha valamilyen ok folytán hinni akar az elkövetőnek – bármitől is legyen hite vezérelve – másodlagossá, s talán mondhatjuk, jelentéktelenné válik az, hogy milyen képzettségű. Egy személyiségét illetően a világra kételkedően, bizalmatlanul tekintő személy kisebb valószínűséggel válik áldozattá – akár iskolázatlan, akár iskolázott. Ezzel szemben egy nyitottabb, extrovertált személyiség, aki könnyebben fogad mást bizalmába, a csalók ideális célpontja. A magasabb képzettség talán ott kaphat a sértett oldaláról jelentőséget, hogy egy tájékozottabb, a világ dolgaira vonatkozóan mélyebb ismeretekkel rendelkező személy – ismeretei okán – nagyobb eséllyel jön, jöhet rá az ármánykodásra, mint az, aki ezen ismeretekkel nem

rendelkezik.¹⁷ De hangsúlyozzuk, az alapvetően meghatározó körülmény – álláspontunk szerint – a személyiség.

Ehhez kapcsolódik az a kriminológiai szempontból szintén jelentős körülmény, hogy a sértett mennyire képes körültekintően eljárni, illetve mennyire körültekintően járt el. A Csemegi-kódex felfogása szerint a csalás tényállásán keresztül csak akkor nyújtott, nyújthatott büntetőjogi védelmet a törvény, ha azt ravasz fondorlattal valósították meg. Ez azt jelentette, hogy az egyszerű, könnyen felismerhető primitív megtévesztő magatartást nem tekintette a tényállás megvalósulása szempontjából megfelelőnek, s ezen esetekben kizárta annak megállapítását. Ezt azonban nem generális jelleggel tette, hanem az adott személy – leginkább – szellemi viszonyaihoz mérten. Nyilvánvaló, hogy nem létezik az „*egyértelmű megtévesztés*”. Minden megtévesztés kizárólag a sértett relációjában, szellemi képességeihez mérten vizsgálendő, ugyanis aki azt állítja, hogy a megtévesztés egyértelmű volt, az is a saját szubjektív értékítéletét csempészi e megállapításba, ugyanis *szerinte* volt könnyen felismerhető, egyszerű stb. a felismerés. Természetesen igaznak hathat, hogy vannak olyan esetek, amelyeknél *általában* egyértelműen megtévesztő a magatartás, s a legminimálisabb élettapasztalat alapján kiszűrhetőek, s ezzel megakadályozhatók lennének a csalások, azonban a hazugság jellegét mindig a sértett szemüvegén keresztül kell vizsgálni, mint ahogy teszi azt a gyakorlat számos más, erőszakos jellegű bűncselekmény esetében, ahol az erőszaknak a sértett relációjában kell alkalmasnak lennie az ellenállás leküzdésére és az elkövetői akarat közvetítésére.

A Csemegi-kódex időszakában találkozhatunk olyan felsőbb bírósági döntéssel, amely e szempontot szem előtt tartva járt el. Az elkövető – egyebek mellett – ezüst és arany tojást tojó tyúk varázslására vállalkozott. A másodfokon ítélező debreceni ítélőtábla egyetértett az elsőfokú döntéssel, mert a „*vádlott természetfeletti állításaiban ravasz fondorlat e helyütt sem ismertethetett fel azért, mert beszámítható elmeállapotban levő emberre nézve ezüstöt tojó tyúknak ígérete ravasz fondorlatnak egyáltalán nem tekintendő.*” Ezzel szemben a Curia a vádlottat csalás miatt marasztalta el. Álláspontja szerint a vádlott kihasználta a sértett műveltségi és életviszonyait, amikor „*ígéreteinek csábító hatását a fent előadott tényállás szerint eléggé ravaszul eszelte ki*”; ezzel a Curia megállapította – jelen esetben – a

---

¹⁷ 2005-ben napvilágot látott egy tanulmány, amelyben a sértetti oldal iskolázottsága vonatkozásában megállapításra került, hogy a vagyon elleni bűncselekmények viszonylatában kiemelkedően magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Mindenképpen fel kell azonban hívni arra a figyelmet, hogy e közlemény *nem kizárólag* a csalásokat vizsgálta, hanem a vagyon elleni bűncselekményeket, s e tény árnyaltabbá teheti a csalások esetében a képet. KRÁNITZ Mariann, *A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek területi jellemzői*, Kriminológiai tanulmányok, 42. kötet, 2005, 147-148.

csalás valamennyi tényállási elemeinek fennállását.¹⁸ Láthatjuk tehát, hogy a másodfokú döntés teljesen elvonatkoztatott a sértett szellemi harcképességétől, s szubjektív megjegyzésként megállapította, hogy függetlenül kell magát a sértett szubjektumának megítélésétől, míg a Curia ezt a körülményt beemelte a büntetőjogi értékelés körébe.

Változott a helyzet a későbbi, más szempontokat preferáló társadalmi berendezkedés idején, ugyanis az 1961. évi V. törvény kihagyta a ravasz fondorlat követelményét, s ezzel olyan folyamatot indukált, amely hosszú évekre, évtizedekre meghatározta e kriminológiai szempont szerepét az ítékezés során. Tulajdonképpen bármilyen egyszerű magatartás – elvileg, s sokszor gyakorlatilag is – megalapozta a csalást. Ez azonban generált egy olyan folyamatot, amely ellen a hazánkban bekövetkezett társadalmi, gazdasági átalakulást követően többen hallatták szavukat. E folyamat pedig a sértettek hanyag, körültekintés nélküli eljárását is legitimáló jogalkotói, talán jogalkalmazói álláspont kialakulása elleni protestálás. Bizonyos fokig érthető és helyes ezen – a Csemegi-kódexhez képest – új, a társadalom valamennyi tagját lehető legszélesebb büntetőjogi védelemben részesíteni kívánó szemlélet, hiszen azzal, hogy irrelevánssá vált a sértett könnyelműége, hanyagsága, azt kívánta elérni, hogy az ilyen személyiséggel rendelkező sértettek is részesülhessenek ebben a büntetőjogi védelemben. E folyamat azonban bizonyára elősegítette azt, hogy sokan tudatosan a legminimálisabb figyelmet sem tanúsították ügyeik intézése során. Egy, már az új társadalmi berendezkedés idején született állásfoglalás ezt kifejezetten sérelmezi: „*az államnak nem lehet feladata, hogy minden egyes ügylet felügyelője, gondnoka legyen, hogy az egészen átlátszó vagy naiv megtévesztésnél a kellő figyelmet pótolja, s ezáltal óvja meg ezen személyeket a káros következményektől.*”¹⁹

Bár kis korrekcióval, de úgy véljük, hogy a hivatkozott döntés helyes alapokról indul ki. Valóban szükséges és indokolt rávezetni a potenciális sértetteket arra, hogy – s ezt kulcsfontosságúnak véljük – lehetőségeikhez mértent tanúsítsanak figyelmet ügyeik intézése során. S ezért tartjuk indokoltnak a korrekciót – vagyis azt, hogy lehetőségeikhez mértent tanúsítsanak figyelmet –, mivel a döntés szintén szubjektív szemüvegen át értelmezi a figyelem kellő mértékű tanúsítását. Valóban fontos, de ezt nem lehet függetleníteni a sértett személyére szabott értékeléstől. Más lesz a mérce egy alapos, megfontolt, tájékozott, esetleg magas iskolai végzettséggel rendelkező, a világ dolgaiban jártas, jól tájékozódó személy esetében és más egy szerény értelmi képességekkel rendelkező, ámbar alapvetően hiszékeny természetű személy esetében. Ha minden egyes konkrét esetben a sértett személyére vonatkoztatva vizsgálná –

¹⁸ Büntető Jog Tára, XXX. kötet, 178-180.

¹⁹ Főv. Bír. 26. Bf. VIII. 8187/1994/6.

hasonlóan talán a hivatkozott curiai állásponthoz²⁰ – az eljáró hatóság azt, hogy kellő körültekintéssel járt-e el a sértett, akkor követendőnek tartjuk e szemléletet, ugyanakkor mindenképpen megtartandónak véljük az 1961. évi V. törvényhez kötődő jogpolitikai megfontolást, s az általa meghatározott minél szélesebb büntetőjogi védelem biztosításának alapvetően helyes és támogatandó irányát.

2) Az okság kérdései

2.1) *Az okság jellemzői az elkövetői oldalon*

Annak a megítélése, hogy miért lesz valakiből elkövető, már régóta foglalkoztatja a kriminológusokat (is). Tekintettel arra, hogy e kérdéskör megítélése jelen munka keretein jelentősen meghaladó fejtegetéseket igényelne, ezért a bűnözés okságának vizsgálatát – mint általános kérdéskört – ehelyütt mellőzzük, s kizárólag a család problematikájára kívánunk koncentrálni. Az oksági fejtegetéseket megelőzően feltétlenül szükségesnek véljük ugyanakkor megjegyezni, hogy a vagyon elleni cselekményeinek okai között számos olyan tényező van, amely állandó mozgásban van, keletkezik, változik, előtérbe kerül, háttérbe szorul. Emellett számos olyan faktor van, amely állandó – vagy legalábbis viszonylag állandó – jelleggel, tartósan szerepet kap a cselekmény elkövetése során. E körülmények számtalan hatástól vezérelve folyamatos kutatásra ösztönzik a kérdésre választ keresőket, hiszen már akár néhány esztendő távlatban is az okok módosulását tapasztalhatjuk, nemhogy ennél hosszabb, akár több évtizedes időtartam viszonylatában.²¹ Talán általánosabb azon hazai álláspont, amely a csalást a vagyon elleni bűnözés körében értékeli, ezért utalnunk kell arra, hogy emiatt a vagyon elleni cselekmények általános okai közül szinte mindegyik – elméletileg legalábbis – felmerülhet a család motívumaként. Úgy véljük azonban, hogy nem minden körülmény hathat azonos erővel, hisz részben eltérő elkövetői millió jellemzi e cselekménytípust, mint például a lopást. Az elkövetői kör eltérő jellege – értve alatta például vagyoni helyzetet – determinálhatja a család okainak különbözőségét.

Mielőtt a kérdés részletes vizsgálatába bocsátkoznánk, szükséges utalnunk arra a körülményre, hogy a család elkövetésének okai két szempontból is vizsgálhatóak, már amennyiben az egyik szempont igényel külön vizsgálandást, s ilyen értelemben felfogva a kérdést, beszélhetünk közvetlen és közvetett

²⁰ Mint láthattuk, a bírósági fórumok sem voltak azonos állásponton e kérdést illetően.

²¹ BAKÓCZI Antal, *A vagyon elleni bűnözés és okai*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 23. kötet, 1986, 218-228.

okságról. A közvetlen okság vonatkozásában elsőként azt a – talán kevésbé problematikus és szélesebb körben ismert – tényt kell rögzítenünk, hogy a csalás nyerészkedési célból elkövetett bűncselekmény. A csaló – ha nem is feltétlenül magának – vagyoni előny megszerzését tűzi zászlajára, s ennek érdekében cselekszik, ha nem e célból fejt ki megtévesztő magatartását, hanem pusztán például károkozási szándékkal, akkor büntetőjogi értelemben vett csalásról nem beszélhetünk.²² A közvetlen oka tehát a csalásnak az, hogy abból – s e körülmény a cselekmény kriminológiai értelemben is felfogott vagyon elleni irányultságát tükrözi – az elkövető profitálni szeretne. Mint utaltunk rá, nem szükséges, s anyagi jogi szempontból ez már régóta elismert, valamint a törvényszöveg nyelvtani értelmezéséből is következő értelmezés, hogy az előny az elkövetőnél csapódjon le, ám tipikusnak mondható, hogy az elkövető saját érdekében, vagy saját érdekében is cselekszik. A csalók a legritkább esetben mutatkoznak jötevői szerepben, vagyis ritkaságszámba megy, illetve menne, ha valaki kizárólag más érdekében követné el a csalást. Nem tartjuk kizártnak, de nem is tartjuk tipikusnak e megnyilvánulási formát.

A csalás megvalósulásának közvetett oka már kissé összetettebb problémákat sejtet, s rendkívüli hasonlóságokat mutat az egyéb vagyon elleni bűncselekmények elkövetési okaival, ezért azt alapul véve tárgyaljuk azokat. Ekörben arra kell választ találnunk, de legalábbis keresnünk, hogy mi indíthatta arra a csalót, hogy elkövesse tettét. E mögöttes kérdés vizsgálata már összetettebb, s természetesen nem független a bűnözés okságára általánosságban (például szegénység, a szocializálódás folyamatában megfigyelhető defektusok stb.)²³ rákérdező kutatásoktól, hiszen a csalás, mint a bűnözés egy – bár ugyancsak jelentős – szegmense nem függetlenítheti magát azoktól az általános tendenciáktól, amelyek a bűnözésre, mint egészre általánosságban jellemzőek. Nyilvánvaló, hogy e megközelítések számos aspektusból értékelik a deviancia e sajátos formáját, s ezért csupán azokra kívánunk utalni, amelyek tipikusan jellemzőek rá. Feltételezhető, hogy a következőkben említett tipizálás nem teljes körű, s talán egyetlen tipizálás sem lehet az, azonban valamilyen szempontok szerint a legáltalánosabban jellemző okokat mindenképpen indokoltnak, s célszerűnek tartjuk megemlíteni. Mivel úgy véljük, hogy a csalás is, mint a bűnözés egyéb megnyilvánulási formái, erőteljesen országspecifikusak – bár kétségtelen tény, hogy mutatnak transznacionális jegyeket, de az adott állam társadalmi, gazdasági stb. berendezkedésétől magát teljes mértékben függetleníteni nem tudják – ezért, a külföldi munkák szerepét és jelentőségét

²² TÓTH Mihály, *A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai*, Belügyi Szemle (2001/4-5), 3-9.

²³ TAUBER István, *A vagyon elleni bűnözés* = Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözés-kontroll, *i. m.*, 137-153.

teljes mértékben elismerve,²⁴ a hazai oksági teóriákat alapul véve vázolunk néhányat a mögöttes okok lehetséges rendszeréből.

A vagyon elleni cselekmények közül többnél, ám kiemelten a lopásnál megfigyelhető jelenség annak alkalomszerű elkövetése. E körülmény, ha a csalás megvalósulási jellemzőit áttekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy e különleges bűncselekmény vonatkozásában nem kifejezetten lehet jellemző. A csalás esetében nem az alkalom találja meg az elkövetőt – szemben például a lopással, ahol az alkalmi tolvajnak elég a gépkocsi lehúzott ablaka, vagy a bolti eladó figyelmetlensége –, hanem az elkövető keresi az alkalmat, készül az elkövetésre, hiszen azt végig kell gondolni, esetleg a meggyőződőit növelő eszközöket (például hamis dokumentumok) lehet indokolt igénybe venni, ez pedig – az esetek többségében – kizárja a szó legszorosabb értelmében vett alkalmi jellegű elkövetést. Abban az esetben, ha az alkalomszerű elkövetés alatt az eseti, rendszertelen, tervezetlen elkövetést értjük, úgy természetesen a csalás esetében is elképzelhető ennek realitása, azonban ha azt érjük alatta, hogy a csaló csupán kihasználja az alkalmat, akkor ennek a lehetőségnek kisebb jelentőséget vélünk tulajdonítani.

Szintén jellemző a vagyont sértő bűnözés egy szegmensére az, hogy motívumként kizárólag a létfenntartást célozza.²⁵ E megélhetési bűnözésként is ismert cselekménycsoport általában olyan szerény körülmények között élők elkövetésére jellemző, akik nem látnak más kiutat arra, hogy akár maguknak, akár közvetlen hozzátartozójuknak, a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen, alapvető cikkeket biztosítsák. Esetükben tipikus védekezésnek mondható az erre való hivatkozás. Amennyiben e körülményt – tehát a szükségből történő elkövetést – az eljárás során sikerül bizonyítani, úgy az érdemben a cselekmény minősítését nem, viszont a büntetés kiszabását – a bíró szociális érzékenységtől függően – befolyásolhatja. Mint említettük, e motívum is a vagyon elleni cselekményekre általában jellemző, s kivételként értékelhetjük a csalást, ahol nem feltétlenül érzékelhetjük ennek gyakorlati relevanciáját. Csupán utalni kívánunk rá, de Ausztriában a jogalkotó – talán e kriminológiai sajátosságot is szem előtt tartva – külön tényállásban, a csalás privilegizált eseteként rendeli büntetni a szükségcsalást.²⁶ Nyilvánvalóan nem arra kell gondolni, hogy az osztrák törvényhozó szellemi képességei munkája terheinek hatására meggyengültek volna, emiatt legalizálni akarná a bűnt, s a több(száz) millió, esetleg milliárdeurós csalásokat is enyhébben szankcionálná. Szó sincs erről. Kizárólag az olyan, gazdasági szükséghelyzetben lévő elkövető élvez kedvezőbb elbírálást,

²⁴ A legújabb külföldi elméletekre vonatkozóan lásd KORINEK László, *A vagyon elleni bűncselekmények kriminológiájáról*, Jogtudományi Közlöny (2008/5), 228-236.

²⁵ KÓ József, *Vagyon elleni bűncselekmények*, i. m., 350-351.

²⁶ Lásd az osztrák Büntető Törvénykönyv 150. §-át.

aki – nem üzletszerűen – valósítja meg a csekély értékre irányuló tettét. Kérdés, hogy indokolt-e törvényi szinten elve kedvezőbb büntetést előírni a szükségből csalónak, vagy elegendőnek tartjuk, ha a megoldást a bíró bölcs belátására bizzuk? Talán nem lenne felelőtlenség a magyar jogalkotónak sem átgondolni a kérdést... Érdekes tanulságokkal szolgálhatna egy arra irányuló kutatás, hogy mennyire jellemző, illetve jellemző-e egyáltalán hazánkra az, hogy csalásokat azért kövessenek el, mert kilátástalan anyagi helyzetükből nem látnak más kiutat. Nyilvánvaló, hogy például lopások esetén ezen összefüggés kétséget kizáróan kimutatható, de a csalás más típusú bűncselekmény. Az ilyen társadalmi helyzetben lévő személyek magatartása bizonyos fokig érthető, persze az sem mellékes, hogy saját hibájukból kerültek anyagi csapdába, vagy pedig azon tömegek táborába tartoznak, amelyek a társadalmi folyamatokból vesztésként kerültek ki. Kriminálpszichológiai vitát generálhatna talán az a kérdés, hogy az ilyen szociális kelepceből lévő személyek, akik közül sokakra jellemző a társadalmi depriváció, a kilátástalanság, a jövőbe vetett hit teljes hiánya, képesek-e a csaláshoz szükséges meggyőzőerejüket-, illetve képességüket előteremteni, vagy esetleg eleve reménytelennek érzik ezt, s emiatt olyan magatartásokhoz folyamodnak, amelyekhez ilyenre nincs szükség. Áttekintve néhány ügy jellemzőit azonban megállapítható, hogy közel sem jellemző a társadalom e meglehetősen széles rétegére, hogy ilyen bűncselekményt kövessen el.²⁷ E fejtegetés végül oda vezethet, hogy felvethetjük a sokszor és sokakban felmerült kérdést, vagyis milyen összefüggés van a bűnözés és a szegénység között.²⁸ Úgy véljük a realitástól teljes mértékben elrugaszkodott álláspont – ha van egyáltalán ilyen – lenne az, amely az okozati összefüggést tagadná. Sem az alkalmi elkövetés, sem a szó legszorosabb értelmében vett megélhetési bűnözés nem volt jellemző egy 2002-ben publikált kutatás során vizsgált cselekményekre.²⁹

A csalás elkövetésének okai között előkelő szerepet tölt be az egzisztenciateremtésre, illetve annak fenntartásra irányuló motiváció. Nem tekinthetjük e körülményt a rendszerváltozás generálta körülménynek. Virágh György kutatásai során – melynek eredményeit 1990-ben publikálta – megállapította, hogy a társadalmi tulajdont károsító csalások során az elkövetők több, mint 80%-a, míg a személyi tulajdont támadó elkövetők közül több mint

²⁷ Kó József szintén a többi vagyoni elleni cselekményt elkövetőkre jellemző szociális háttértől való különbözőséget hangsúlyozza. Kó József, *A bűnözés házigazdája a csalás*, Kriminológiai tanulmányok, 37. kötet, 2000, 206-222.

²⁸ Részletesen lásd különösen GÖNCZÖL Katalin, *Bűnös szegények*, Budapest, 1991, illetve FERGI Zsuzsa, *A szétszakadó társadalom*, Belügyi Szemle (2000/6), 3-17.

²⁹ PARTI Katalin, *A gazdasági bűncselekmények aktuális tendenciái, különös tekintettel a jelentős értékre elkövetett csalásokra*, Belügyi Szemle (2002/10), 86-102.

50%-a átlagos, vagy azt meghaladó mértékű jövedelemmel rendelkezett.³⁰ Csupán szemléltetésként – s mivel nem kifejezetten a csalás volt a kutatás tárgya, ezért nem feltétlenül az összehasonlítás szándékával – idézzük Kó József 1997-ben készült, a vagyon elleni cselekmények elkövetőinek szociológiai háttéréről készült felmérését, ahol a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb fizetési kategóriában volt magasabb arány megfigyelhető. Érdekes lenne megismerni a szerző azon megjegyzésének háttérét, hogy az átlagos jövedelem – kontrollcsoporthoz viszonyított – arányát illetően a felső jövedelmi kategóriában az elkövetők felülreprezentáltak, de ez „néhány kiugróan magas jövedelmet bevalló elkövető válaszának következménye”.³¹

Láthatjuk tehát az empirikus kutatás eredményeként, hogy a csalók nagy számánál nem volt olyan anyagi helyzet a háttérben, amely esetleg direkt módon, a létfenntartás érdekében generálta volna az elkövetést, hiszen relatíve „jól szituált” közegben éltek. Természetesen az abszolút számok nem mutatják meg az elkövetők relatív anyagi biztonságérzetének fokát. Nem tükrözik azt, hogy az egyének hogyan élik meg saját vagyoni viszonyaikat, hiszen egy külső szemlélő számára kedvező, de legalábbis elfogadható szituáció is lehet a benn lévőnek kedvezőtlen, elfogadhatatlan. Ez különösen akkor igaz, ha az illető korábban még jobb körülmények között élt, s megindult – mint olyan sokan – a lecsúszás útján, s – a korábbihoz viszonyítva – egyre kedvezőtlenebbül értékeli saját helyzetét. Szeretné fenntartani korábbi életvitelét, azonban azt már nem tudja megengedni magának: a korábban rendelkezésre álló források elapadtak, esetleg szerényebben csörgedeznek. Ahhoz, hogy vágyait kiélhesse, s a korábban természetesként megélt javakat megengedhesse magának, valahonnan forrást kell előteremtenie. Legális utat nem tud, esetleg nem akar választani az elkövető, viszont mindenképpen tovább kíván nyújtózkodni, mint amit takarója megenged. Számára nyilvánvalóan kézenfekvő választásnak tűnik valamely vagyon elleni bűncselekmény, méghozzá olyat, amelyből közvetlenül, azonnal juthat pénzhez. Az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények elkövetésétől mereven elzárkózik, az erőszak tőle meglehetősen távol áll, a lopást, mint talán leginkább adekvát magatartásformát elutasítja, talán megalázónak – finomabban fogalmazva személyiségétől idegennek – érzi. Számára tehát perspektivikus választásnak tűnik a csalás elkövetése. Talán hasonló folyamat játszódhat le azon elkövetők tudatában, akik nem egzisztencia-fenntartó, hanem azt teremtő okból folyamodnak a csaláshoz, bízva abban, hogy nem derül fény tettekre,

³⁰ VIRÁG György, *A csalás néhány alaktani kérdéséről*, Kriminológiai tanulmányok, 27. kötet, 1990, 174.

³¹ KÓ József, *Vagyon elleni bűncselekmények elkövetők szociológiai vizsgálata*, Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok, 34. kötet, 1997, 142-143.

vagy ha mégis, akkor a hatóságok nem fogják el őket, s mentesülnek a büntetőjogi felelősségre vonástól.

Feltétlenül megjegyzendő, hogy közel sem teljes a csalók motivációinak fenti repertoárja, talán nem is lehet az, ám a vagyoni elleni cselekmények körében tipikusnak számító háttér folyamatok érzékeltetésére talán alkalmasnak mutatkozhat az elkövetésre vezető okok felvázolása.

2.2) *Az okság jellemzői a sértetti oldalon*

A vagyoni elleni bűncselekményekkel összefüggő sértetté válás tendenciáit hazánkban vizsgálták,³² így e kérdéskör a kutatók számára többé-kevésbé világos eredményeket mutathat. Kevésbé – vagy talán sohasem – vizsgált viszont az, hogy mi motiválta arra a csalás sértettjeit, hogy higgyenek az elkövetőnek, s ezáltal sértetté váljanak. A problémafelvetés nem feltétlenül tekinthető kézenfekvő válaszokkal kecsegtetőnek, hiszen előre nyilvánvalóan – gyakran pedig utólag – sem tudhatja a sértett, hogy az ígérgető fél betartja ígéretét vagy sem, azonban ebben az esetben is meghúzódik valamilyen megfontolás ateinketben, hogy szövetségre lépjen az ígéretet, előnyösnek tűnő üzleti ajánlatot stb. tevő féllel.

Álláspontunk szerint több oka is lehet annak, hogy végül a csalás újabb és újabb sértettjét jegyezheti fel a bűnügyi statisztika, ám kettőt feltétlenül említeni tartunk szükségesnek. Az első – s talán gyakrabban előforduló jelenség – az, hogy olyan kedvező, anyagilag előnyös lehetőség vázolásával lép fel a csaló, amely felébreszti a sértettben a könnyű, de legalábbis kevésbé nehéz, pénzszerezés ösztönét, reményét. Különösen ilyen lehet az az eset, amikor eleinte – a nagyobb hihetőség kedvéért – még valóban juthat valamilyen előnyhöz a becsapott fél, ám később ezzel egyenes arányban nagyobb lehet a csalódása is. A csalónak tehát olyan kedvező anyagi lehetőséget kell ebben az esetben felkínálnia, amely – azon túl, hogy szerencsésnek érzi magát a kiszemelt, hogy pont ő részesült benne – perspektivikus körülményeket jelenthet a címzettnek, ennek hiányában igen csekély a valószínűsége annak, hogy elhinné a csaló szavait.

De a fent említetteken túl lehetséges egy másik oka is annak, hogy valaki az elkövető csapdájába esik. Ez a faktor pedig következik abból a tényből, hogy a csalást gyakran az emberek szociális érzékenységére építve valósítják meg. Azokat az eseteket tekinthetjük idetartozónak, amikor a csaló valamilyen – általában a társadalmi szolidaritásra fókuszált – ürüggyel kér pénzt, azt hangoztatva, hogy azt például szegények, éhező gyermekek megsegítésére szánja. Az

³² KRÁNITZ Mariann, *i. m.*, 139-165.

indokok természetesen az említett két példánál sokkal szélesebb körűek, de közös ismérve, hogy valamilyen jótékony célra gyűjtik az adományt. Ebben az esetben kizárólag attól függ a siker, hogy a sértett mennyire tud azonosulni a céllal, illetve mennyire érzi át a támogatni mondott célcsoport helyzetét. E magatartást sokkal inkább társadalmat romboló jelenségnek tartjuk, mint a másik esetkör, még akkor is, ha ez általában az okozott kár összezszerűségét tekintve kisebb nagyságrendű, viszont általában több sértettet érint, s alapjaiban, durván sérti a társadalomban élő személyek közötti, egy bizonyos szintig nélkülözhetetlen szolidaritás érzését,³³ emiatt talán a társadalomra veszélyesebb magatartásnak tekinthetjük. Nyilvánvaló, hogy a jogalkotó a vagyon elleni irányultságot hangsúlyozza, mint elsődleges jogi tárgyat. Az ítélező bíró ezen általunk – s talán nem helytelenül – fontosnak tartott kriminológiai körülményt azonban értékelni tudja, mégpedig a büntetés kiszabása során, s ne pusztán az okozott kár, illetve egyéb minősítő körülmények mentén értékelje a magatartást.³⁴

Az utóbbi időben úgy tűnik, hogy talán ezen oksági tényező kezd háttérbe szorulni. Önálló kutatást képezhetne annak vizsgálata, hogy mi lehet ennek a magyarázata? Úgy véljük, hogy – egyebek mellett – két faktor említésre méltó lehet. Az egyik tényező az, hogy dinamikusan nő hazánkban szegénység.³⁵ Sokkal inkább megfontolják az emberek, hogy milyen célra költik – a túlnyomó többség esetében – nehezen megszerzett pénzüket, mint korábban. Az első lehetőség, hogy a jótékony célokra fordított összegeket használják fel más célokra, s emiatt csökken az adakozókedv. Bár kétségtelenül igaz az a közismert tény, hogy a szerényebb anyagi körülmények között élő személyek – általában – hamarabb nyitják meg pénztárcájukat szociális célokra, mint a tehetősebb réteg képviselői, talán mert empatikusabbak, mivel közelebb állnak hozzájuk társadalmi helyzetüket tekintve, mint a vagyonosabbak. Ennek természetesen feltétele, hogy legyen olyan összeg, amelyről e szolidabb életvitelt folytató csoport le tud – még – mondani. Ami miatt a jövőben az ilyen jellegű, jótékonyt hirdető családok vélhetően háttérbe szorulnak, hogy növekszik – a relatív szegénység mellett – az abszolút értelemben felfogott szegények sajnos egyre népesebb tábora. E tendenciát bizonyosan erősíti a 2008 őszén kialakult pénzügyi-gazdasági világválság hazánkat sem kímélő hatása.

³³ Amennyiben megvan még ez az érzés a társadalomban...

³⁴ Feltétlenül egyetértünk Tóth Mihállal, aki a szemléletváltozás igényét sürgeti. TÓTH Mihály, *A szemléletváltozás igénye a gazdasági bűncselekmények kezelésében* = szerk. GÁL István László, HORNYÁK Szabolcs *Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2006, 339-350.

³⁵ Ez nem csupán napjaink determináns tényezője. Korábbi megnyilvánulásához lásd különösen BAKÓCZI Antal, *A vagyon elleni bűnözés, i. m.*, 218-228. és GÖNCZÖL Katalin, *A bűnözés társadalmi összefüggései*, Társadalmi Szemle (1993/3), 37-48.

A másik körülmény, amely talán az ilyen típusú csalások csökkenéséhez vezetett-vezethet, az a szintén sötét képet festő trend, hogy az emberek egyre bizalmatlanabbak, ugyanakkor egyre jobban szeretnének hinni. Az 1990 óta eltelt időszakban olyan társadalmi igazságtalanságoknak lehettek tanúi, amely igencsak megtépázták a másik irányába tanúsított bizalmat, fokozva ezzel a szkepticizmust, a kétkedést, amely ezáltal megnehezíthette, megnehezítheti a csalók munkáját, hiszen egy általános bizalmatlan légkörben alapvetően nehezebb elérni a megtévesztést, pontosabban ahhoz jól kidolgozott, hihető, tehát mindenképpen felkészülést, tervezést igénylő konstrukció szükséges. Másfelől talán ellentétes tendenciaként hathat – bár ez elsődlegesen, mivel erre irányuló átfogó statisztika nincs, ezért inkább szubjektív véleményre hagyatkozó állásfoglalásnak tekinthető – az a körülmény, hogy a növekvő bizalmatlanság mellett megfigyelhető ossztársadalmi szinten a hit iránti vágyakozás, vagyis annak szándéka, hogy legyen olyan kollektív érvényű célkitűzés, amely a társadalom széles rétege számára pozitív üzenetet hordoz, s visszaadhatja a jövőbe vetett hitet.

3) Csalás bármi áron – az ingatlanokkal kapcsolatos csalások

A legújabb kori hazai bűnözés egyik rendkívül súlyos, nem egyszer beláthatatlan következményekkel járó elkövetési formája az ingatlanokkal, tipikusan lakóingatlanokkal, lakásokkal kapcsolatban elkövetett csalások.³⁶ A kijelentés sajnos igaz, s – mint sok más cselekmény – ez sem előzmények nélküli a kriminológia hazai történetében. Már történelmünk legkorábbi időszakában megjelent a csalás – bár még más név alatt üldözött –, de ilyenén típusú megvalósítása. A csalók mérhetetlen birtoklási vágyuk által vezérelve próbálták az uralkodót, esetleg más, az ingatlant ténylegesen uraló személyt lépre csalni, s a vagyon, a társadalmi presztízs elsőszámú, sőt gyakran egyedüli mércéjét jelentő ingatlant megszerezni.³⁷ Később, a Csemegi-kódex időszakában komoly – elsődlegesen anyagi jogi – vitát involvált az ingatlanok kétszeri eladása, s ennek részben polgári jogi, részben büntetőjogi következményeinek rendezése, megelőzésének lehetőségei.³⁸

A legújabb korban ismét kiemelt szerepet kap a csalások között az ingatlanokra elkövetett típus. Az ismét növekvő számnak magyarázata lehet az ingatlanok fenntartásával szükségszerűen együtt járó költségek drasztikus

³⁶ TÓTH Sándor, *Lakáscsalás – lakásmaffia*, Belügyi Szemle (2001/4-5), 61-67.

³⁷ TÓTH Mihály, *A csalás formáinak...*, i.m., 3-5.

³⁸ ANGYAL Pál, *A csalás*, A magyar büntetőjog kézikönyve 16., Budapest, é.n., 87-91., illetve Büntető Jog Tára, XVIII. kötet, 99-109.

növekedése mellett a közigazgatásban rejlő sajátos ok, nevezetesen az, hogy különösen a '90-es években az ingatlan-nyilvántartás késedelmesen tudta csupán adminisztrálni az ingatlan tulajdonosának megváltozását, s így annak közhiteles jellege igencsak nehezen volt alátámasztható.³⁹

Úgy véljük, hogy a lakóingatlanokra elkövetett csalások esetében nem szorul külön bizonyításra az a tény, hogy az emberi gátlástalanság tolerálhatatlan formája nyilvánul meg az ilyen magatartásokban, hiszen gyakran egyfelől törleszthetetlen uzsorarészletekre irányuló igényt érvényesítendő szerzik meg csalárd módon az ingatlant, úgy, hogy az adásvételi szerződést aláíratták a sértettel, s ezzel búcsút inthet nehezen megszerzett ingatlanának, másfelől – szintén gyakori eset –, hogy nem is szerez tudomást a sértett arról, hogy család áldozatává vált, mivel hamis okiratok felhasználásával értékesítik az ingatlant. Az elkövetési mód irreleváns abból a szempontból, hogy eredménye ugyanaz lehet: a sértett elveszítheti lakását, s fedél nélkül maradhat. Persze egy esetleges polgári perben megpróbálhatja érvényesíteni igényét...⁴⁰

4) Kriminálstatisztikai jellemzők

Hazánkban évről-évre elmondható konzekvencia, hogy az összбүнözésen belül a vagyon elleni бүнccselekmények az ismertté vált бүнccselekmények jelentős részét teszik ki. A társadalmi folyamatokat leképező módon a бүнözés struktúráját illetően is áttrendeződés volt megfigyelhető az elmúlt évtizedekben. 1965-1971 között a csalások száma csökkenő trendet képezett, ez a folyamat megtörni látszott 1972-ben, mivel attól az évtől kezdődően jelentős emelkedés következett be, ám 1978-tól ismét csökkent e cselekmények száma, míg 1985-től újra emelkedő tendencia volt jellemző.⁴¹ Számszerűsítve a fenti jellemzőket, azt mondhatjuk, hogy a '80-as években évente átlagosan 4000-5000 csalást derítettek fel a hatóságok. Az 1990-es években drasztikus változások jellemezték a család statisztikai mutatóit: 1980-ban a csalások a vagyon elleni бүнccselekmények 5,6%-át, és az összes бүнccselekmény 3,4%-át – tehát alapvetően csekély részét – tették ki, addig 1998-ban ugyanebben a relációban 26%, illetve a 20% volt a jellemző adat. Praktikusan szemlélve a kérdést: 1980-ban minden

³⁹ PÓCZIK Szilveszter, *Lakásaffiák – Társadalomtörténeti és szociológiai áttekintés*, Kriminológiai Tanulmányok, 41. kötet, 137.

⁴⁰ Az ügyési igényérvényesítés kérdéséhez lásd GYŐRI Györgyné, *Gondolatok a lakásaffiák ügyekkel összefüggő polgári jogi igény ügyészi érvényesíthetőségének lehetőségeiről*, *Ügyészek Lapja* (2000/3), 57-61.

⁴¹ VIRÁG György, *A család néhány alakutáni kérdéséről*, Kriminológiai tanulmányok, 27. kötet, 1990, 156-157.

29. ismertté vált bűncselekmény volt csalás, 1998-ban azonban már minden 5. bűncselekmény e tényállás merítette ki.⁴²

Feltétlenül szólnunk kell napjaink tendenciáiról is.⁴³ Előbb csökkenő, majd emelkedő trendről beszélhetünk, s ez utóbbira nem csupán enyhe emelkedés, hanem elég határozott trendforduló jellemző, ugyanis 2007-re majdhogynem az előző évi mérték duplájára emelkedett a csalások száma. 2003-ban a vagyon elleni bűncselekmények 12%-a volt csalás,⁴⁴ 2004-ben 10,1%-a,⁴⁵ 2005-ben 8,3%-a,⁴⁶ 2006-ban 9,1%-a,⁴⁷ míg 2007-ben 14,9%-a.⁴⁸

A trendváltozásokat több tényező befolyásolhatta, befolyásolhatja.⁴⁹ Kézenfekvő az úgynevezett sorozatcsalások statisztikát torzító jellegének említése, hiszen egy-egy több száz, esetleg több ezer csalást felölelő cselekménysor már érdemben képes hatni a statisztikai adatokra. Szintén befolyásoló tényező lehet a szabálysértési-bűncselekményi értékhatárok módosítása. Az értékhatár felemelésével sok csalás kikerülhet a bűncselekményi körből, s így azok már nem hatnak statisztikai erővel, míg az értékhatár csökkentésével ellenkező folyamatot indíthat el a jogalkotó. Érdekes megfigyelni, hogy 2007-ben annak ellenére volt jelentős emelkedés a csalás esetében, hogy 2007. június 1-től a szabálysértési értékhatárt felemelte a jogalkotó 20 000 forintra,⁵⁰ s így a korábbi, s a jelenlegi érték közötti cselekmények – minősítő körülmények fennállásának hiányában – szabálysértéssé minősültek. Hasonlóan meghatározó lehet az ítélkezési gyakorlat változása, amely a halmazati kérdések szemléletbeli módosulásával is determinálhatja a csalások statisztikai eredményeit.

Talán nem mellékes, s a kriminálstatisztikára is befolyásoló hatással bírhat az a tény, hogy a csaláshoz több bűncselekmény is felmutat hasonló jegyeket, különös tekintettel a megtévesztő, csalárd jellemzőkre; igaz ez mind a vagyon elleni, mind a gazdasági bűncselekmények körére.⁵¹ Ilyen bűncselekménynek tekinthetők például a fogyasztó megtévesztése, hitelezési csalás, tőkebefektetési csalás, adócsalás stb.⁵² Nyilvánvaló, hogy egy-egy csalárd magatartás csalásként

⁴² KÓ József, *A bűnözés hűzőágazata a csalás*, Kriminológiai tanulmányok, 37. kötet, 2000, 209.

⁴³ *Tájékoztató a bűnözésről*, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Büntetőpolitikai Főosztály, valamint a Legfőbb Ügyészség Számítástechnikai és Információs Főosztály, 2007, 21.

⁴⁴ 33 151.

⁴⁵ 26 367.

⁴⁶ 22 431.

⁴⁷ 23 595.

⁴⁸ 41 250.

⁴⁹ KÓ József, *Vagyon elleni bűncselekmények*, i. m., 335-352.

⁵⁰ Lásd a 2007. évi XXVII. törvény 5. § (2) bekezdését.

⁵¹ TÓTH Mihály, *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*, Budapest, 2002.

⁵² A kérdés áttekintéséhez lásd NYIKOS Eszter, *A gazdasági bűncselekmények és a csalás összefüggései*, Collega (1999/3), 9-13.

vagy éppen más, megtévesztési elemet tartalmazó bűncselekményként történő értékelése egyértelmű statisztikai konzekvenciákkal jár.⁵³

Természetesen a fenti aspektusok korántsem ölelik, ölelhetik fel teljesen a csalás kriminológiai kérdéseinek egyes szegmenseit, erre terjedelmi okok miatt nincs is lehetőségünk. Úgy véljük ugyanakkor, hogy talán sikerült néhány olyan alapkérdésre felhívunk a figyelmet – legalább a problémafelvetés szintjén –, amelyek a csalás megítélése során megkerülhetetlenek.

---

⁵³ Mészár Róza, *A csalás elhatárolási kérdései*, Belügyi Szemle (2001/4-5), 33-39.